

การใช้วรรณศิลป์ในนิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่อง “ตำนานผาแดง-นางไอ่”*

IMPLEMENTATION OF LITERARY ART TO ISAN FOLKTALE OF PHADAENG NANG AI LEGEND

กิตติยา คุณารักษ์¹, ประณิตา จันทรประพันธ์² และ มาโนช นันทพรหม³

Kittiya Khunarak¹, Pranita Chantharapraphan² and Manoch Nanthaprom³

¹⁻³มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

¹⁻³Mahamakut Buddhist University, Srilanchang Campus, Thailand

Email: Chantharapraphan@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณศิลป์ด้านการบรรยายภาพในนิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ ประพันธ์โดยกิตติธร คงชีพ คำเรื่องจาก ส.พยัคฆ์ (อาจารย์สุทธา ไสภากุล) ซึ่งประพันธ์ในรูปแบบกลอนสุภาพหรือกลอนแปด เป็นนิทานพื้นบ้านท้องถิ่นอีสานในอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี ประกอบด้วยเนื้อเรื่อง 6 ตอน ได้แก่ แต่ปางก่อน, ปัจจุบันชาติ, แข่งบั้งไฟ, ล่ากระรอกด่อน, ชกตาล่ม และลั่นกลองรบ สะท้อนให้เห็นความเชื่อโบราณของคนในสมัยล้านช้าง ทั้งความเชื่อเรื่องผีसागเทวดาและสิ่งเหนือธรรมชาติที่มีการปฏิสัมพันธ์กับชีวิตของคนอีสาน โดยผู้เขียนศึกษาใน 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การบรรยายภาพพื้นที่ทางจิตวิญญาณ พบว่าการบรรยายภาพเมืองบาดาล ภาพความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น ภาพวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนา และภาพหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนา ซึ่งปรากฏทั้งแนวคิดเรื่องกรรม แนวคิดเรื่องธรรมะ แนวคิดเรื่อง ความรัก และแนวคิดเรื่องความกตัญญู 2) การบรรยายภาพพื้นที่ทางกายภาพ พบว่าเป็นการบรรยายภาพความงามของสตรี ภาพถิ่นฐานบ้านเมือง ภาพชื่อบ้านนามเมือง ภาพธรรมชาติแวดล้อม ภาพสงครามระหว่างมนุษย์กับพญานาค และภาพสถานที่สำคัญทางธรรมชาติ

* Received 10 June 2023; Revised 12 December 2023; Accepted 29 December 2023

คำสำคัญ: วรรณศิลป์, นิทานท้องถิ่นอีสาน, ตำนานผาแดง-นางไอ่

Abstract

The objective of the academic article was to study the literary art (the art of literature) of the imagery narration in one of the best-known folktales in Northeast Thailand of Isan, the romantic legend of Prince Phadaeng and Princess Nang Ai, composed by Kittithorn Kotchateep from the plot by So Phayak, a pseudonym of Suttha Sophakul. It was the Isan folklore in Kumphawapi District, Udon Thani Province, written in the form of Thai octameter poem. The legend comprised of six parts: the previous life, the present existence, the rocket festival, hunting a rare wild white albino squirrel, the collapse of Chathita Nakhon (currently located at the vicinity of the Nong Harn Lake), and the battle drumming. It reflected the beliefs of the ancient Lan Xang people, especially the beliefs in spirits and angels, and the supernatural phenomena influencing human lives in the northeastern region of Thailand. There were two main points in the study. The first was the imaginary narration of the spiritual places on the underground city (Mueang Badan in Thai), the beliefs of local people, crucial cultures and traditions on Buddhism, and the Buddhist teachings. All of them reflected the concepts of Karma (the law of action), the Buddha's teachings, love, and gratitude. The second was the imaginary narration of the physical places on the beauty of a woman, the hometown, the hometown's name, the natural surroundings, the battle between humans and nagas, and significant natural places.

Keywords: Literary Art, Isan Folktale, Legend of Phadaeng Nang Ai

บทนำ

ดินแดนภาคอีสานมีชื่อว่าอาณาจักรล้านช้าง เป็นอาณาจักรที่อยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำโขง เริ่มต้นประวัติศาสตร์เมื่อสมัยพระเจ้าฟ้าจัม พ.ศ. 1896 ได้รวมตัวกันขึ้นเป็นรัฐอิสระ เนื่องจากในช่วงนั้นอาณาจักรสุโขทัยกำลังอ่อนแอลง กรุงศรีอยุธยาที่อยู่ไกลออกไป ส่วนเวียดนามก็กำลังมีศึกกับจีนอยู่ เมื่อตั้งอาณาจักรได้แล้วล้านช้างก็เป็นปีกแผ่นสืบมา มีเมืองสำคัญคือเมืองเวียงจันทน์ เมืองหลวงพระบาง และเมืองจำปาศักดิ์เป็นเมืองสำคัญอยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ส่วนเมืองทางฝั่งซ้ายซึ่งอยู่ในประเทศไทย เช่น เมืองโคตรบอง (นครพนม) เมืองหนองหารหลวง (สกลนคร) เมืองหล่ม (หล่มสัก) เป็นเมืองเล็กกว่าและอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรล้านช้าง (พจนี ศิริอักษรสาสน์, 2545: 127) ภาคอีสานมีพื้นที่ครอบคลุมกว่า 1 ใน 3 ของประเทศ เป็นพื้นที่ราบสูงเรียกว่า “ที่ราบสูงโคราช” พื้นที่นี้เป็นดินแดนแห่งอารยธรรมมาแต่โบราณมีการขุดพบโครงกระดูกและเครื่องใช้ของมนุษย์ยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่บ้านเชียง จังหวัดอุดรธานี มีวัฒนธรรมที่เรียกว่าวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง คือมีภาษาและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกับลาว รวมทั้งมีวรรณกรรมวรรณคดีที่เป็นเรื่องเล่าขานตำนานทางประวัติศาสตร์ในอดีตของชาวอีสานอยู่มากมาย (ธวัช ปุณโณทก, 2542) วรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสานมักเกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางศาสนาที่มาจากชาดก หรือมาจากเรื่องราวในท้องถิ่น คือเรื่องที่เล่าขานกันมา อาจเกี่ยวข้องกับบุคคล สถานที่ สภาพภูมิศาสตร์ เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ บางครั้งเป็นเรื่องราวเพื่อตอบคำถามปรากฏการณ์ทางธรรม ที่มุ่งให้ความบันเทิงแต่แฝงคติสอนใจ เช่น กำฟ้าผืนน้อย ลิ่นทอง นางผมหอม นอกจากนี้ลักษณะนิทานพื้นบ้านอีสานมักมีรูปแบบที่เป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ คือมีโครงเรื่องที่พระเอกพบนางเอกแล้วพลัดพรากจากกัน พระเอกผจญภัยตามหานางเอก และพระเอกมีของวิเศษมีอิทธิปาฏิหาริย์ นิทานที่ได้รับอิทธิพลจากนิทานชาดก เช่น เรื่องเท้าก่ำกาดำ สังข์ศิลป์ชัย ส่วนที่มาจากนิทานท้องถิ่นที่มักอยู่ในรูปแบบของนิทานชีวิตและนิทานประจำถิ่น เช่นเรื่อง ผาแดง-นางไอ่ ฉากอยู่ที่อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี และนิทานชีวิต เช่น ขูลูนางอ้าว ผาแดง-นางไอ่ นิยมเล่าถึงนิทานชาดก มักอ้างว่าตัวพระเอกเป็นพระโพธิสัตว์ แต่เป็นเพียงลากเข้าความตามคตินิยมในท้องถิ่น (พรทิพย์ ชังธารา, 2539: 105)

การศึกษานิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ ประพันธ์โดยกิตติธร คงทีป คำเรื่องจาก ส.พยัคฆ์ (อาจารย์สุทธา โสภากุล) ซึ่งประพันธ์ในรูปแบบกลอนสุภาพหรือกลอนแปด เป็นนิทานพื้นบ้านท้องถิ่นอีสานในอำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี เป็นตำนานที่มีคุณค่าทางภาษาอันบ่งบอกถึงความเรียบง่ายของคนอีสาน มีโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์บนพื้นฐานความเป็นมาทางประวัติศาสตร์อันยาวนาน ทั้งแนวความคิด พลังศรัทธา และความเชื่อที่ได้สั่งสมสืบทอดมาเป็นมรดกอย่างแน่นแฟ้น โดยผู้ประพันธ์ได้นำเสนอเชิงปลูกเร้าให้เกิดสำนึกร่วมและตระหนักถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์ไว้เพื่อคนรุ่นหลังจะได้เรียนรู้ ดังที่ อิศเรศ ดลเพ็ญ (2562) กล่าวว่า ตำนานเรื่องผาแดงนางไอ่เป็นวรรณกรรมที่รู้จักแพร่หลายในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนบนบริเวณจังหวัดสกลนคร จังหวัดอุดรธานี จังหวัดขอนแก่น จังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคาม คนอีสานจะรู้จักวรรณกรรมเรื่องผาแดงนางไอ่ผ่านเรื่องเล่า ตำนานหมู่บ้าน และรู้จักผ่านการถ่ายทอดและการสืบสานตำนานแห่งภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมศิลปะการแสดงพื้นบ้าน บทกวี วรรณกรรม และประเพณีงานบุญ ซึ่งล้วนแต่เกี่ยวข้องและสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของคนอีสานที่มีต่อเรื่องผาแดงนางไอ่มาช้านานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

การรวบรวมข้อมูลในการพินิจวิเคราะห์วรรณศิลป์ด้านการบรรยายภาพในนิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่อง “ตำนานผาแดง-นางไอ่” นอกจากจะสะท้อนให้เห็นภาพต่าง ๆ ที่ผู้ประพันธ์เลือกสรรมาใช้ในบทประพันธ์แล้วนั้น ยังช่วยให้เข้าใจความเชื่อทางสังคมของผู้ประพันธ์อีกด้วย ทั้งนี้ผู้เขียนได้รวบรวมตัวอย่างบทประพันธ์จำนวนหนึ่งที่ปรากฏในนิทานท้องถิ่นอีสานเรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ สามารถแยกการศึกษาเป็น 2 ประเด็น โดยผู้เขียนได้กล่าวถึงรายละเอียดในแต่ละประเด็น พร้อมยกตัวอย่างเนื้อหาในเรื่องบางบทมาประกอบ ดังนี้

การบรรยายภาพพื้นที่ทางจิตวิญญาณ

พื้นที่ทางจิตวิญญาณ คือพื้นที่ที่ผู้คนเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติ รวมถึงการประพาศปฏิบัติในเชิงประเพณีและพิธีกรรมที่เชื่อมโยงกับมิติของความเชื่อทางศาสนาในชุมชนท้องถิ่นหรือเป็นอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนนับถือศรัทธา อีกทั้งยังมีความหมายต่อวิถีชีวิตวัฒนธรรมของผู้คน สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้สามารถบันดาลคุณและโทษให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนและชุมชนได้ (กิตติยา คุณารักษ์, 2564) การศึกษาวรรณศิลป์ด้านการบรรยายภาพพื้นที่ทางจิตวิญญาณ จะช่วยให้

เข้าใจศิลปะในการประพันธ์ของกวี และช่วยให้เข้าใจแนวคิดค่านิยมของท้องถิ่น โดยในประเด็นนี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึง 4 ประเด็น ได้แก่ ภาพเมืองบาดาล ภาพความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น ภาพวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนา และภาพหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนา

ภาพเมืองบาดาล

เป็นการใช้วรรณศิลป์บรรยายความงดงามของเมืองบาดาล เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งความเชื่อเรื่องพญานาค หรือนาคราช ปรากฏทั้งในอินเดีย ไทย และในดินแดนอุษาคเนย์หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และศาสนาพุทธ ในศาสนาพุทธปรากฏในรูปของงูขนาดใหญ่ มีพลังวิเศษสามารถแปลงกายเป็นรูปมนุษย์ได้ เชื่อว่านาคอาศัยในบาดาล และอาศัยในส่วนต่าง ๆ ของโลกมนุษย์ เช่น ลำธาร แม่น้ำ ทะเล มหาสมุทร และในถ้ำ นาคเป็นบริวารของท้าววิรูปักษ์ หนึ่งในโลกบาลผู้พิทักษ์ทิศตะวันตก ทำหน้าที่เป็นผู้พิทักษ์บนเขาพระสุเมรุเพื่อปกป้องชั้นดาวดึงส์จากอสูร นิทานพื้นบ้านอีสานเรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ ได้กล่าวถึงภาพความงามและความเจริญรุ่งเรืองของเมืองบาดาลว่า

จกกล่าวถึงนคราแห่งบาดาล	เป็นสถานฟูเฟื่องเรืองยศฐา
ที่พำนักสถิตอยู่หมูุ่นาคา	เจ้าพญานาคีศรีสุทโธ
เป็นราชานาคีผู้มีเดช	ครองอาเขตล่วงกาลมานานโข
อันเวียงวังครบถ้วนล้วนใหญ่โต	โอฬารแล้วด้วยทิพย์ระยับไป

(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 28)

เมืองบาดาลอยู่ภายใต้ของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดังที่ สน สิมাত্রัง (2550: 13) กล่าวถึงหลักฐานแห่งจักรวาลว่า ยอดเขาพระสุเมรุเป็นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ มีพระอินทร์เป็นจอมเทพ ใหญ่ เขาพระสุเมรุแผ่ออกไปจนจรดขอบจักรวาลเป็นสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ใต้เขาพระสุเมรุอยู่ใต้พื้นดินเป็นหินสามเส้าตั้งรับเขาพระสุเมรุ ตรงบริเวณหินสามเส้าเป็นเมืองอสูร ลีกลงไปเป็นเมืองบาดาลของพญานาค

ภาพความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น

วรรณกรรมวรรณคดีท้องถิ่นล้านช้าง ที่สร้างสรรค์โดยกวีในท้องถิ่น มุ่งให้คนในท้องถิ่นอ่านหรือฟังในการเปรียบเทียบสิ่งต่าง ๆ ให้ได้ภาพหรือความรู้สึกที่ชัดเจน กวีจึงจำเป็นต้องกล่าวถึงความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น เช่น ความเชื่อเรื่องการบูชาผี ซึ่งมีความเชื่อมาตั้งแต่สมัยขุนบรม โดยมีความเชื่อด้านแถนและน้ำเต้าปุง ปู่เยอย่าเยอ ผีโฮ่ผีนา ตาบ้าน หลักเมือง ชาวล้านช้างหรือชาวอีสานเชื่อว่าหากผีจะมีอันเป็นไป ในนิทานท้องถิ่นอีสานเรื่องตำนานผาแดงนางไอ่ มีการบรรยายภาพเกี่ยวกับความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น เรื่องการบูชาพระยาแถน (พญาแถน) ดังตัวอย่าง

บั้งไฟแรกจุดบูชาพระยาแถน	อยู่เมืองแมนไกลลืบทิพย์สถาน
ผู้ดูแลฟ้าฝนดลบันดาล	พราหมณ์ตั้งจิตอธิฐานบันดาลไป
อันพระองค์รุ่งเรืองอยู่เมืองแมน	พระยาแถนจะเห็นเป็นไฉน
พวกข้าน้อยจิตตั้งเสียดบั้งไฟ	ให้ท้าวไทช่วยแสดงแผลงฤทธิ์
ถ้าฝนฟ้าจะตกคู่ฤดูกาล	จงทะยานเวหาส่งาศรี
หากว่าฝนขาดฟ้าเป็นกาลี	ธรณีเหือดแห้งแล้งธรา
ขอบั้งไฟอย่ารุ่งพุ่งทะยาน	อยู่กับฐานมั่นคงมั่นแหละหนา
อธิษฐานเสร็จจงคงวาจา	ชาวประชาให้ร้องก้องกังวาน

(ตอน แข่งบั้งไฟ หน้า 41)

จากบทประพันธ์ข้างต้น จะเห็นว่าผู้ประพันธ์สะท้อนให้เห็นความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่นว่ามีการนับถือแถน เช่น กล่าวถึงพระยาแถนว่าเปรียบเสมือนเทวดาผู้บันดาลฟ้าฝน มีการนับถือพราหมณ์ ซึ่งเป็นผู้นำประกอบพิธีกรรมการเสี่ยงทาย การจุดบั้งไฟนอกจากจะจุดเพื่อกราบไหว้บูชาพระยาแถนแล้ว ยังเป็นการเสี่ยงทายในเรื่องฝนฟ้าในปิ่นัน ๆ ตามความเชื่อของคนอีสานโบราณที่ว่า หากบั้งไฟลอยขึ้นสู่ฟ้าหมายความว่าฝนฟ้าในปีนั้นจะตกต้องตามฤดูกาล ท้องไร้องนามีความอุดมสมบูรณ์ แต่หากบั้งไฟไม่ขึ้นสู่ฟ้าก็หมายความว่าในปีนั้นจะแล้งแค้นมาก

ภาพวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนา

วรรณกรรมวรรณคดีล้านช้างมักถ่ายทอดแนวคิดทางด้านวัฒนธรรมประเพณีไทยเกี่ยวกับพุทธศาสนา โดยเฉพาะวันสำคัญต่าง ๆ ทางพุทธศาสนาในประเทศไทย นิทานท้องถิ่นอีสานเรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ มีการบรรยายภาพเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนา คือวันวิสาขบูชา ดังตัวอย่าง

ครั้นเมื่อวันวิสาขีใกล้มาถึง	คล้ายวันซึ่งพระจอมไตรได้มาถือ
เอากำเนิดเกิดกายให้โลกถือ	แล้วได้ชื่อสิทธัตถะพระกุมาร
ยังคล้ายวันแจ้งชัดตรัสรู้	ประทับอยู่ใต้โพธิ์โรฐาน
เอาชำนะจอมฟ้าพญามาร	ที่รุกรานไล่พระองค์ลงบัลลังก์
แล้วตรัสรู้ร้อยสัจแจ้งชัดเหตุ	ตัดกิเลสดวงกลมแต่หนหลัง
กำเนิดใหม่ด้วยกายธรรมไร้กรรมบัง	ณ ริมฝั่งชลธารเนรัญชรา
สิ้นกิเลสเป็นพระอรหันต์	พระทรงธรรมทำได้ไม่ศึกษา
จากสำนักใด ๆ ในโลกา	พระสัมมารู้พันด้วยตนเอง
ทั้งยังคล้ายวันละพระสังขาร	พระองค์ท่านตรัสไว้ได้ถูกแผง
ทรงกำหนดวันลำดับขั้นเอง	พระทรงเปล่งวาจาล่วงหน้านาน

(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 30)

จากตัวอย่างข้างต้นจะเห็นว่าผู้ประพันธ์ได้บอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของวันวิสาขบูชา ว่าเป็นวันที่สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ซึ่งเกิดขึ้นในวันและเดือนเดียวกันโดยเหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นเมื่อกว่าสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว ในห้วงระยะเวลาที่ต่างกัน คือ ครั้งแรกเมื่อพระพุทธเจ้าประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ โอรสพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางสิริมหามายาแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ โดยประสูติที่ป่าลุมพินีวัน ณ เขตแดนรอยต่อระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับกรุงเทวทหะ ครั้งที่สองเกิดเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะออกทรงผนวชได้ 6 ปี พระชนมายุ 35 พรรษา ได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นอรหันตพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ประเทศมคธ ครั้งที่สามเกิดเมื่อพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

เสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อพระชนมายุ 80 พรรษา ณ เมืองกุสินารา (สมปราชญ์ อัมมะพันธ์: 2536) นอกจากนี้ ในนิทานท้องถิ่นอีสานเรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ ยังได้มีการบรรยายภาพ ประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนา คือ ประเพณีงานบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอีสาน ดังตัวอย่าง

เพ็ญเดือนหกสำคัญถึงปานนี้	จึงได้มีบูชามหาศาล
ประเพณีใหญ่โตแต่โบราณ	บูชาท่านทรงธรรมพระสัมมา
พระยาขอมจัดบูชาในคราวนี้	อลังการเหลือที่จะสรรหา
สุดที่จะจรรย์รจพรรณา	ทรงบูชาอบน้อมจอมมุนี
กาลเวลาผกผันถึงวันที่	ขึ้นสิบสี่ค่ำเดือนเดือนวิสาข
ก่อนวันงานวิสาขจะบูชา	ชาวพาราตี้นตื่นเอยากเห็นงาน
โดยเฉพาะบั้งไฟที่จะมีแข่ง	คงสำแดงสามารถอย่างอาจหาญ
บั้งไฟของแต่ละองค์คงสะคราญ	อลังการสวยสง่าจักน่าดู

(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 31-32)

จะเห็นว่าการบรรยายภาพเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนาวันวิสาขบูชา นับว่าเป็นวันสำคัญสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นวันที่ก่อให้เกิดพระพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ พระธรรมและนำมาสั่งสอนแก่สรรพสัตว์ และพระสงฆ์สาวกผู้สืบพระศาสนาต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนา

วรรณกรรมวรรณคดีล้านช้างมักใช้วิธีการถ่ายทอดแนวคิดทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในสังคมท้องถิ่นเป็นการให้ข้อคิดด้านพระธรรมคำสอน แนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาล คำศัพท์ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นศัพท์ทางพุทธศาสนา ซึ่งกวีท้องถิ่นได้นำคำเหล่านี้มาใช้ในการเสนอในวรรณกรรม ความเชื่อเหล่านี้ยังคงมีอิทธิพลต่อสังคมไทยอยู่มาก แนวคิดสำคัญในประเด็นนี้ส่วนมากเน้นปรัชญาทางพุทธศาสนา เช่น แนวคิดเรื่องกรรม คือการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แนวคิดเรื่องธรรมะย่อมชนะอธรรม คือเชื่อว่าคนที่ทำความดีย่อมได้รับรางวัลตอบแทน คนชั่วย่อมถูกลงโทษ แนวคิดเรื่องความรัก คือความรักก่อให้เกิดความสุข ความรักก่อให้เกิดความ

ทุกข์ ความรักก่อให้เกิดความริษยา และแนวคิดเรื่องความกตัญญู คือการเน้นความกตัญญูต่อบิดามารดาและผู้มีพระคุณ โดยผู้ที่กตัญญูจะได้รับรางวัลตอบแทน คนอกตัญญูจะถูกลงโทษ (พรทิพย์ ชังธารา: 2539) ในนิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ มีการบรรยายภาพเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนาหลายแนวคิด ได้แก่

แนวคิดเรื่องกรรม กรรมคือการกระทำ จะมีผลมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับ “เจตนา” คือความตั้งใจ ตั้งใจ ที่กระทำลงไปในขณะที่นั้น ๆ ถ้ามีเจตนาในการกระทำแรงกรรมก็หนัก ถ้ามีเจตนาในการกระทำอ่อนกรรมก็เบา กรรมในความหมายทางพุทธศาสนาต้องประกอบด้วยเจตนา ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจตยานั้นเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลตั้งใจแล้วจึงกระทำความกรรมด้วยกาย ด้วยวาจา และด้วยใจ”

กาลเวลาล่วงไปไม่คงมั่น	ต่างดับขันธไม่อยู่คงตามสงสาร
ตายแล้วเกิดเกิดแล้วตายล้วนวายปราณ	ในวัฏฏะสงสารที่ผันวน
ต่างสร้างบาปสร้างบุญหนุนชีวิต	กรรมตามติดต่อไปตามให้ผล
เมื่อกรรมชั่วที่ทำตามมาดล	แม้เป็นคนก็ทุกข์ไร้สุขใจ
แม้กรรมดีทำไว้มิหายสูญ	คอยเกื้อกูลตามสนองให้ผ่องใส
เมื่อกำเนิดเกิดในที่ใด	ชีวิตไซร้ย่อมสุขทุกคืนวัน
แต่ต่างคนต่างใจให้สรรสร้าง	ทำบุญบ้างบาปก็ทำไปตามฉันท
เมื่อบุญบาปให้ผลบันดลพลัน	สุขก็มีทุกข์ก็ดันเปลี่ยนผันแนว

(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 22)

แนวคิดเรื่องธรรมะ การมีสติ รู้กาย รู้ใจ ตามความเป็นจริง ด้วยจิตที่ตั้งมั่นและเป็นกลาง หลักของการปฏิบัติที่จะให้เกิดสติปัญญาแท้ ๆ คือมีสติรู้รูป รู้นาม ตามความเป็นจริง ด้วยจิตที่ตั้งมั่นและเป็นกลางรูปธรรม นามธรรม เรียนรู้รูปธรรมนามธรรมที่ประกอบกันเป็นตัวเรา

ปฏิบัติตามองค์พระทรงธรรม	อันเลิศล้ำคำจริงอหิงสา
อริยมรรคแปดองค์ตรงทางมา	พระศาสดาชี้ทางให้สร้างสรรค์
เพื่อหลุดพ้นเชื้อทุกข์ที่ทุกข์แท้	เพื่อเข้าถึงธรรมแน่มไม่แปรผัน
พันวิโยคโศกภัยประลัยกัลป์	จักสุขสันต์ตลอดกาลนิพพานเอย

(ตอน ลั่นกลองรบ หน้า 82)

แนวคิดเรื่องความรัก ความรักเป็นความรู้สึกและเจตคติต่าง ๆ ซึ่งมีตั้งแต่ความชอบระหว่างบุคคล คืออารมณ์การดึงดูด ความผูกพันส่วนบุคคลอย่างแรงกล้า และบริบทในทางปรัชญานั้น ความรักเป็นคุณธรรมที่แสดงออกซึ่งความเมตตา ความเห็นอกเห็นใจ และความเสน่หาทั้งหมดของมนุษย์

มาบัดนี้ผัวรักจะจากไป	ลูกมิได้เกรงขามตามวิถี
ขอทำให้โลกเห็นเป็นเมียดี	ขอติดตามสามีทุกที่ไป
ผู้เป็นแม่เข้าใจในดวงจิต	จึงสะกิดดวงแด่แม่เนื้อใส
เอาเถิดลูกคนงามติดตามไป	เจ้าอย่าได้แรมร้างห่างตัวเลย
เจ้าจะไปอย่างไรตามใจเจ้า	อยู่กับเขาลูกหญิงอย่านิ่งเฉย
เอาการงานนานาอย่าละเลย	คำหอมเอ๋ยไปเถิดเจ้าแม่เข้าใจ

(ตอน แต่ปางก่อน หน้า 15)

แนวคิดเรื่องความกตัญญู ความกตัญญูถือเป็นหลักธรรมสำคัญอย่างยิ่งในพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี” โดยเฉพาะความกตัญญูต่อบิดามารดา ในนิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่อง “ตำนานผาแดง-นางไอ่” ปรากฏความกตัญญูของลูกสาวท่านเศรษฐี ที่ยอมแต่งงานกับหนุ่มบุญโป่งที่เป็นคนบ้า เหตุด้วยความกตัญญู จึงไม่อยากขัดใจพ่อแม่ ดังตัวอย่าง

ด้วยนี้เป็นคำของทั้งสองท่าน	ที่จัดการเพราะรักเป็นนักหนา
ชีวิตลูกปลาบปลื้มได้ลืมหัด	เพราะบิดามารดาไซ้ให้ไซ้
ลูกจักต้องกระทำตามคำแนะนำ	ไม่มีแต่ให้ทั้งสองต้องหมองศรี
ลูกจะทำตามสั่งเป็นอย่างดี	มีสามเป็นไปไม่อายคน

(ตอน แต่ปางก่อน หน้า 15)

จะเห็นว่าการบรรยายภาพพื้นที่ทางจิตวิญญาณเกี่ยวกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ด้านความรักและความกตัญญูในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานนั้น ตัวละครผู้หญิงมักมีคุณสมบัติจำแนกได้ 2 ประการ คือ คุณสมบัติภายนอกและคุณสมบัติภายใน คุณสมบัติภายนอกว่าด้วยเรื่องรูปสมบัติของสตรีมีลักษณะงดงามทั้งทางกาย วาจา คุณสมบัติภายในส่วนเป็นผู้มีศีลธรรม ทำบุญ ทำทาน รู้หลักการครองเรือน ขยันหมั่นเพียรในการทำงาน มีความซื่อสัตย์ ประพฤติปฏิบัติตามจารีตประเพณี และกตัญญูต่อผู้ที่ผู้มีพระคุณ (พิชัย ศรีบุญไฟ, 2532)

การบรรยายภาพพื้นที่ทางกายภาพ

การศึกษาวรรณศิลป์ด้านการบรรยายภาพพื้นที่ทางกายภาพในนิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ คือการศึกษาลักษณะทางกายภาพของชุมชน ผู้คน รวมถึงลักษณะของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งนอกจากจะช่วยให้เข้าใจศิลปะในการประพันธ์ของกวีแล้ว และช่วยให้เข้าใจแนวคิดค่านิยมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยในประเด็นนี้ผู้ศึกษาจะกล่าวถึง 6 ประเด็น ได้แก่ การบรรยายภาพความงามของสตรี ภาพถิ่นฐานบ้านเมือง ภาพชื่อบ้านนามเมือง ภาพธรรมชาติแวดล้อม ภาพสงคราม และภาพสถานที่สำคัญทางธรรมชาติ

ภาพความงามของสตรี

มักใช้วิธีการเปรียบเทียบว่าสวยงามหยาดฟ้า และการบรรยายลักษณะอวัยวะที่ละส่วนของผู้หญิง ดังตัวอย่างที่กล่าวถึงลูกสาวของท่านมหาเศรษฐี ในตอนแต่ปางก่อน และพรรณนา

ความงามธิดาของพระราชแห่งเมืองเอกะทีตา (ชื่อเรียกแต่โบราณ) หรือเมืองชิตา (ชื่อเรียกในปัจจุบัน) ในตอนปัจจุบันชาติ ดังตัวอย่าง

ในครมีเศรษฐีมหาศาล ทรัพย์ศฤงคารมากมายใครใครเห็น
มีบุตรสาวผ่องพรรณดุจจันทร์เพ็ญ เจ้าเนื้อเย็นนาคำหอมจ่อมโสภี
(ตอน แต่ปางก่อน หน้า 13)

นางไอ่คำอินทร์ถวิลปิ่นเผ่าพงศ์	ปิตุรงค์รักหวงตั้งดวงตา
มีผิวพรรณเปล่งปลั่งดั่งน้ำผึ้ง	งามประหนึ่งนางสวรรค์บนชั้นฟ้า
เลื่องระบือลือไปไตรโลกา	ทั้งมนุษย์เทวานาคาคฤห
ต่างอยากยลโฉมพิไลนางไอ่คำ	ที่งามล้ำเหนือใครในมนุษย์
(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 22)	

ด้วยยินข่าวสรรพางค์นางไอ่คำ	ว่างามล้ำต่างเห็นเป็นยอดหญิง
โลกรับรองนงรามว่างามจริง	หวังแอบอิงเนื้อทองผ่องอำไพ
(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 30)	

ตัวอย่างดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า กวีนิยมบรรยายความงามของสตรีในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสาน 2 แบบ คือ บรรยายลักษณะโดยรวม มักจะใช้วิธีการเปรียบเทียบว่าสวยงามเหมือนหยาดฟ้าลงมาจากสวรรค์ และบรรยายอวัยวะที่ละส่วน เป็นการบรรยายความงามโดยให้รายละเอียดของอวัยวะแต่ละส่วนดังตัวอย่างข้างต้น เช่น ความงามของผิวพรรณ ความงามของใบหน้า เป็นต้น

ภาพพื้นฐานบ้านเมือง

เป็นการบรรยายภาพตำนานประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองในอดีต นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังบรรยายถึงความรักใคร่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และการมีไมตรีจิตของผู้คน รวมทั้งบรรยายถึงความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองในยุคสมัยนั้นไว้อย่างชัดเจน เช่น

ล่องไร่นาป่าสงวนชนวนยลยิน จนลู่ถิ่นเมืองงามอร่ามตา
เมืองเจริญการค้าไปมาคล่องชน ทั้งผองอยู่ดีมีहरษา
ประชาชนชวักไขว่เดินไปมา ใครใคร่ค้าสิ่งใดไม่ยากเย็น
ในนครมีเศรษฐกิจมหาศาล ทรัพย์ศฤงคารมากมายใครใคร่เห็น
(ตอน แต่ปางก่อน หน้า 13)

ในกาลนั้นยังมีชิตดา	นคราเลิศล้ำตามคำขาน
บ้างเรียกเอกะที่ตามานมนาน	คนโบราณเรียกแพกแตกต่างคำ
ที่เรียกชดตามหานคร	เกียรติจรชูเชิดว่าเลิศล้ำ
ประชาชนอยู่ดีมีงานทำ	คนคลาคล่ำทั่วไปในธานี
อยู่ในยุคหอมเฟื่องเรืองอำนาจ	เอกราชยิ่งใหญ่ในแดนนี้
เจ้าครองเมืองเรืองเดชเขตธานี	ประชาชีพลเกล้าเจ้าพระยา

(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 22)

รุ่งอรุณเบิกตาฟ้าสว่าง	เหล่านกจากกรังดังแห่แห่น
หาเสปียงเลี้ยงตัวทั่วเขตแดน	ไม่ขาดแคลนป่าดงคงสมบูรณ์
ชนชาวเมืองตื่นนอนแต่ก่อนเช้า	เตรียมหุงข้าวเตรียมแรงก่อนแสงสุริย์
แล้วทำมาหาเต็มทรัพย์เพิ่มพูน	ทั้งเกื้อกูลมีนาใจให้แก่กัน

(ตอน ปัจจุบันชาติ หน้า 24)

ภาพชื่อบ้านนามเมือง

เป็นการบรรยายภาพที่มาของชื่อเมืองหรือสถานที่ต่าง ๆ ด้วยการบอกเล่าตำนาน ประวัติศาสตร์ สะท้อนให้เห็นประวัติความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองในอดีต เช่น

อันดงเยอปัจจุบันที่ท่านเห็น กลายเป็นชุมชนคนอย่างเื่อง
 เรียกผิดแผกแปลกว่าดงเมือง ที่รุ่งเรืองคนมากหลากหลายงาน
 กลางอำเภอกุมภวาปีที่อุดร อนุสรณ์คนเก่าเล่าสืบสาน
 ปากต่อปากสืบต่อกันมานาน ให้ลูกหลานรู้ดีถึงที่มา

(ตอน ลำกระรอกตอน หน้า 56)

ตรงที่แจ้งพอดีนั่น กาลเปลี่ยนผันเรียกบ้านแจ้งแกลงสาสน์
 บ้านดั้งเดิมของกลุ่มบ้านอุ่มจาน ตั้งอยู่นานจึงจางทิ้งล้าไป
 ปัจจุบันเหลือโพนโนนบ้านเก่า ตามเรื่องเล่าเก่ามาว่าตรงไหน
 ส่วนลำห้วยเรียกห้วยแจ้งแสงไว้ ที่พานไพรลุยน้ำติดตามมา
 ส่วนดอนใหญ่ไม้สูงล้วนยุ่งยาง เป็นป่าร้างกลางทุ่งให้ศึกษา
 ก่อนเคยเป็นหมู่บ้านเมื่อนานมา เรียกกันว่าว่าดอนยางอย่างตำนาน

(ตอน ลำกระรอกตอน หน้า 68)

ภาพธรรมชาติแวดล้อม

วรรณกรรมวรรณคดีล้านช้างมักมีวิธีการชมธรรมชาติที่ตรงไปตรงมา เป็นการแสดง
 ศิลปะการประพันธ์ที่เน้นบรรยายให้เห็นธรรมชาติโดยแท้จริง ดังตัวอย่าง

จะกล่าวถึงการเกิดเขตบุรี	เรื่องสุริย์ส่องฟ้าอุษาใส
อรุณแจ้งแสงทองผ่องอำไพ	ขอไสไม้ดอกออกแบ่งบาน
พระพายโชยโรยเฉื่อยระเรื้อยเบา	ในยามเข้าน่าชมสมคำขาน
เสียงกระซิบสายน้ำจากลำธาร	ทั้งแว่วหวานปักษีที่รอบราย
หอมกรุ่นกลิ่นบุษบาสู่นาสิก	ไหวะริกปีกผีเสื้ออันเหลือหลาย
เจ้าไฉ่คำแซมขึ้นระรินกาย	เย็นสบายยามเช้าเจ้ายินดี

(ตอน แข่งบั้งไฟ หน้า 52)

ภาพสงคราม

เป็นการบรรยายภาพสงครามให้เห็นภาพอย่างชัดเจน ทั้งการต่อสู้ระหว่างตัวละคร ความกล้าหาญของพระเอก และความสับสนวุ่นวายของบ้านเมือง ดังตัวอย่างการทำสงครามระหว่างมนุษย์กับพญานาค

แล้วสงครามสัประยุทธ์มนุษย์นาค	ที่มียากก็อุปถัมภ์ด้วยขัดแค้น
กองกำลังสองฝ่ายไม่ขาดแคลน	พอถึงแดนสมรภูมิก็รุ่มกัน
ต่างฝ่ายต่างโรมรันฟันประชิด	คร่าชีวิตวางวายมลายชันธ
ต่างฝ่ายต่างวอดวายไปด้วยกัน	สงครามนั้นไม่มีปราณีใคร
เห็นทหารล้มตายไม่วายแค้น	ยิ่งอับแน่นในอกสุดยกไหว
ศรีสุทโธจึงสั่งด้วยคลั่งใจ	ว่าผู้ใดที่เห็นว่าเป็นคน
จะลูกเล็กเด็กแดงเรี่ยวแรงแย	หนุ่มหรือแก่อยู่บ้านในหรือไพรสณฑ์
จะล่าล้างทำลายให้วายชน	รู้ว่าคนจึงอย่าได้ปราณี

(ตอน ลั่นกลองรบ หน้า 80)

ภาพสถานที่สำคัญทางธรรมชาติ

เป็นการบรรยายภาพที่บอกเล่าประวัติความเป็นมาในอดีตของชื่อหมู่บ้านและสถานที่ต่าง ๆ ทางธรรมชาติ มีทั้งลำห้วย หนอง เทือกเขา สะท้อนถึงวิถีชีวิตของผู้คนในสมัยโบราณ และวิถีชีวิตที่เป็นเอกลักษณ์ของคนท้องถิ่น เช่น

หลงเหลือซากให้ดูเป็นคูคลอง	อีกทั้งหนองหานเห็นเป็นหลักฐาน
เมื่อคืนวันผันเปลี่ยนจำเนียรกาล	ยังหลักฐานให้มีที่รำลึก
ตรงที่นางทิ้งช่อดอกคำไป	บัดนี้ได้เป็นห้วยช่วยให้นึก
เรียกว่าห้วยน้ำช่องคลองไม่ลึก	ให้ได้ตรึกเรื่องเล่าแต่เก่ามา
บ้านน้ำช่องตั้งลงที่ตรงนั้น	ให้รู้กันจำไว้ได้ศึกษา
ส่วนตรงที่อำมรงค์วงโสภา	พระธิดาขว้างลงตรงแผ่นดิน

เกิดกลับกลายให้เห็นเป็นหนองน้ำ	สร้างรอยจำเรื่องราวเจ้าโฉมฉิน
ชื่อหนองแขวนฝากไว้ให้โลกยิน	ว่าแผ่นดินถิ่นนี้มีตำนาน
ส่วนตรงที่ทิ้งไปกลองชัยศรี	กลับกลายมีลำห้วยช่วยสืบสาน
เรียกลำห้วยกลองศรีขึ้นตำนาน	ทั้งหมู่บ้านก็มีไกล่ที่กลอง
ชื่อบ้านห้วยกลองศรีในที่นั้น	ชื่อเดียวกันกับห้วยด้วยทั้งสอง
ส่วนตรงที่อาชาตัวน่มอง	เคยผยองกลับพลาตลัมพาดลง
มาบัดนี้มีน้ำเป็นลำคลอง	ไหลลงหนองหานไปไม่ลืมหอง
ชื่อว่าห้วยสามพาดไหลลาดลง	ยังอยู่คงซัดปัจจุบัน
ส่วนหน้าผาสูงชันตรงนั้นหรือ	บัดนี้คือภูผาแดงดูแข็งขัน
อยู่เทือกเขาภูพานปัจจุบัน	เป็นเขตกันอุดรนครดี
กับหนองบัวลำภูจังหวัด	เป็นเขตขัดขวางเมืองที่เรืองศรี
ทั้งเป็นแหล่งสายชลต้นน้ำดี	ห้วยสามพาดไหลรี่จากนี้ไป

(ตอน ขจิตาล่ม หน้า 78)

การบรรยายภาพของนักประพันธ์ในวรรณกรรมท้องถิ่น จะสะท้อนให้เห็นการใช้ภาษาและวรรณศิลป์ในวรรณกรรมวรรณคดีเรื่องนั้น ๆ ดังที่ประคอง นิมมานเหมินท์ (2547) กล่าวว่า กวีท้องถิ่นมีความสามารถในการเลือกสรรคำมาบรรยายได้อย่างเหมาะสม ทำให้ผู้อ่านผู้ฟังมองเห็นภาพได้อย่างชัดเจน สามารถเกิดอารมณ์ ความรู้สึกต่าง ๆ ร่วม นอกจากนี้ก็ยังมีวิธีเล่นเสียงสูงต่ำ การเล่นสัมผัส การซ้ำคำ ซ้ำความ การเปรียบเทียบ และมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมด้านวรรณกรรมระหว่างกลุ่มชนในท้องถิ่นต่าง ๆ

ประโยชน์และคุณค่าการใช้วรรณศิลป์ในนิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่อง “ตำนานผาแดง-นางไอ่”

1. ได้สัมผัสความงดงามของภาษาในการใช้วรรณศิลป์ด้านการบรรยายภาพ ทั้งสถานที่ทางด้านจิตวิญญาณ และสถานที่ทางกายภาพ
2. ได้ทราบตำนานเรื่องเล่าของชาวอีสาน ซึ่งเป็นทั้งเหตุการณ์จริงหรืออิงความเป็นจริง สามารถเปิดโลกทัศน์และมุมมองใหม่ให้ผู้อ่านได้รับข้อคิดที่หลากหลาย เช่น เรื่องความรัก ความกตัญญู การเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องประเพณีพิธีกรรม เป็นต้น

บทสรุป

จากศึกษานิทานท้องถิ่นอีสาน เรื่องตำนานผาแดง-นางไอ่ ที่ประพันธ์โดยกิตติธรร ขชทีป คำเรื่องจาก ส.พยัคฆ์ (อาจารย์สุทธา โสภากุล) ซึ่งประพันธ์ในรูปแบบกลอนสุภาพหรือกลอนแปดนั้น จะเห็นว่าผู้ประพันธ์มีลีลาการประพันธ์ที่ใช้ศัพท์ภาษาอ่านเข้าใจง่าย ซึ่งเป็นไปตามต้นฉบับของ ส.พยัคฆ์ ที่เขียนแบบร้อยแก้วเอาไว้เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับอ่านเพื่อศึกษาและความบันเทิง ผู้ประพันธ์มีองค์ความรู้ในเรื่องของการใช้วรรณศิลป์ด้านบรรยายภาพอย่างลุ่มลึกในเรื่องปรากฏทั้งการบรรยายภาพพื้นที่ทางจิตวิญญาณและการบรรยายภาพพื้นที่ทางกายภาพ ภาพพื้นที่ทางจิตวิญญาณ ได้แก่ ภาพเมืองบาดาล ภาพความเชื่อของผู้คนในท้องถิ่น ภาพวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญทางพุทธศาสนา และภาพหลักธรรมคำสอนพุทธศาสนา ทั้งแนวคิดเรื่องกรรม แนวคิดเรื่องธรรมะ แนวคิดเรื่องความรัก และแนวคิดเรื่องความกตัญญู ส่วนภาพพื้นที่ทางกายภาพ ได้แก่ ภาพความงามของสตรี ภาพถิ่นฐานบ้านเมือง ภาพชื่อบ้านนามเมือง ภาพธรรมชาติแวดล้อม ภาพสงครามระหว่างมนุษย์กับพญานาค และภาพสถานที่สำคัญทางธรรมชาติ นอกจากนี้ผู้ประพันธ์ยังสื่อให้เห็นว่านิทานเรื่องนี้ยึดมั่นในความเชื่อของการนับถือพุทธศาสนา ยึดถือในความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีแถน ผีบรรพบุรุษ และเรื่องขวัญ ถือเป็นเป็นตำนานที่เล่าขานสืบทอดกันมาของดินแดนภาคอีสานนับพันปี จะเห็นว่าวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานของไทยเรื่องนี้ เปรียบเสมือนสะพานเชื่อมระหว่างหลักปรัชญา คุณธรรม และจริยธรรมที่เป็น

นามธรรมกับเรื่องราวอันเป็นรูปธรรม ผ่านการสื่อสารหลักแนวคิดจากการแสดงพฤติกรรมของตัวละครออกมาภายใต้ลายลักษณ์อักษร

เอกสารอ้างอิง

กิตติธรรพ์ คชทีป. (2555). ตำนานผาแดง-นางไอ่. อุดรธานี: วัดโนนธาตุเจดีย์.

กิตติยา คุณารักษ์. (2564). พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายแนวสัจนิยมมหัศจรรย์ของตรี อภิรุณ : ความหมายและการประกอบสร้าง. ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

ธวัช ปุณโณทก. (2542). ภาษาถิ่น. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พจณี ศิริอักษรสาสน์. (2545). ภาษาถิ่นของไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พรทิพย์ ชังธาดา. (2539). วรรณกรรมท้องถิ่น. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุวีริยาสาสน์.

ประคอง นิมมานเหมินท์. (2547). มองภาษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แม่คำผาง.

พิชัย ศรีภูไฟ. (2532). สตรีไทยในวรรณกรรมอีสาน. ใน ปรินญานิพนธ์ (ศศ.ม.) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์. (2536). ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

สน สีมাত্রัง. (2550). คติความเชื่อไตรภูมิและจักรวาลวิทยา ในจิตรกรรมฝาผนังไทย. กรุงเทพมหานคร: คณะมัณฑนศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

อิศเรศ ดลเพ็ญ. (2562). “โลก-ธรรม”-“ทุกข์-สุข” และภูมิปัญญาด้านภาษาในภาพเขียนขี้ผึ้งไฟผาแดงนางไอ่. วารสารภาษา ศาสนา และวัฒนธรรม, 8(1), 176-211.